

A PROPÒSIT DE LA CROLLS

Sense buscar-ho premeditadament, una recerca històrica neix molt sovint d'una d'anterior. Aquest és el cas de l'estudi que teniu a les mans que inicialment va començar a perfilar-se durant el llibre sobre els rentadors del barri del Carme de Reus realitzat conjuntament amb Dolors Joanpere el 2007. Després d'haver entrevistat a diferents testimonis femenins que corroboraven la feixuga tasca de fer la bugada, resultava molt interessant abordar la història d'una fàbrica de rentadores com la Crolls que havia contribuït a desterrar per sempre més el fet d'anar a les basses. Una circumstància a la qual es podia afegir que la Crolls havia estat una empresa pionera en l'àmbit europeu en fabricar la primera rentadora automàtica del mercat.

Posteriorment, l'atzar em va fer coincidir amb Josep Banet, el darrer president del Comitè d'Empresa de la Crolls, que va detallar-me la titànica lluita dels treballadors per salvar-la enmig de la dura reconversió industrial dels anys 80 del segle xx a l'Estat espanyol; una reconversió que, finalment, acabaria amb la història d'un negoci de gairebé 40 anys de vida amb un passat notable d'expansió internacional.

Per si aquests punts d'interès es poguessin considerar insuficients, vaig tenir la sort d'entrevistar un seguit de testimonis que, a banda d'aportar-me informació molt valuosa, van facilitar-me fotografies inèdites d'aquesta factoria i, sobretot, la seva memòria entusiasta sobre una empresa que, en l'àmbit local, semblava totalment oblidada malgrat la seva important trajectòria des del 1948 arreu de l'Estat i a Europa. En representació de totes aquestes persones, m'agradaria citar, especialment, la generositat de Maria Vendrell que va cedir-me multitud de fotografies i anuncis de l'empresa.

Si es té la pretensió de publicar, dedicar-se a la recerca històrica s'ha convertit avui en una mena d'utopia. Per aquest motiu, les circumstàncies d'aquests anys em porten a la ment els versos del poeta Kavafis que parlen d'una travessia d'aprenentatge llarga i accidentada en què l'arribada al destí sempre es demora i en què el recorregut està ple de peripècies. En aquest marc, vull agrair la confiança i la generositat del Centre de Lectura de Reus per fer possible la publicació d'aquesta recerca sobre una empresa que –curiosament– va fer sempre bandera del seu naixement reusenc i que durant dècades va apostar per la ciutat com a centre de treball; una qualitat que –en la meua opinió– el pas del temps no ha sabut recompensar-li amb justícia.

Així mateix, vull aprofitar aquestes línies per agrair el pròleg de Matias Vives que, des de la seva tasca de diputat al Parlament de Catalunya, va viure en primera persona l'etapa de lluita dels treballadors per mantenir oberta l'empresa en uns moments de profunda transformació econòmica i social del país.

Properament, es compliran els 70 anys de la fundació d'aquesta empresa impulsada en els seus inicis per un nombre important de reusencs. Per aquest motiu, aquesta recerca vol contribuir modestament al coneixement i divulgació de la història i la memòria d'una fàbrica que va arribar a convertir-se no només en un referent tècnic del món dels electrodomèstics sinó també, a finals de la dècada dels 70 i primers 80, en el centre de treball privat més gran de la capital del Baix Camp.

ABANS DE LA CROLLS

Avui fer la bugada representa únicament introduir la roba a la màquina, pitjar un botó i afegir el detergent a la sabonera corresponent. Sempre no ha estat així de fàcil. Gran quantitat de dones pròximes a la seixantena o d'edat més avançada poden explicar com la bugada familiar era una empresa dura i feixuga fins fa relativament poc temps. Aquestes persones han viscut l'experiència de rentar la roba a mà, bé en un safareig col·lectiu o en un particular instal·lat a casa quan es tenia la sort de tenir aigua corrent a la llar. Poden explicar també que fer la bugada era una operació laboriosa que anava més enllà del mateix procés del rentat: en primer lloc, requeria el transport dels pesats fardells de roba i dels utilitatges pertinents (sabó, blauet, lleixiu...), el rentat en un curs d'aigua natural o un safareig, patir les incomoditats i, moltes vegades, el fred d'un espai comunitari i, finalment, el trasllat de la roba mullada de nou a la llar. No cal dir, a més, que la bugada era, com la resta de tasques domèstiques, feina de dones i les mans que rentaven la seva brutícia sempre femenines.

A l'igual que altres electrodomèstics com l'aspiradora, el frigorífic o la cuina, les primeres màquines de rentar van suposar un avantatge limitat al mètode manual de fer aquestes tasques. La maquinària de les primeres rentadores era encara poc precisa, cara i complicada d'emprar. Per aquest motiu, els anuncis primerencs d'aquests aparells són sovint un seguit d'instruccions a seguir per tirar endavant l'operació del rentat.¹ Una operació que sovint s'iniciava la nit anterior al dia de fer la bugada. Realment, les mestresses de casa havien avançat poc respecte al mètode manual.

1 SALA, Teresa-M. *La vida cotidiana en la Barcelona de 1900*. Madrid: Sílex, 2005.

Haurien de passar algunes dècades encara perquè el que havia començat com un procés lent de millora arribés a ser una veritable revolució, que afectés profundament la vida quotidiana a les llars del segle xx.

Malgrat que la revolució domèstica no es limitaria només al paper de la rentadora, aquestes planes se centraran bàsicament en aquesta màquina. Es farà a través de la trajectòria històrica concreta de l'empresa reusenca Crolls SA que –si hem de fer cas als lemes publicitaris de la mateixa companyia– hauria tingut l'honor d'haver fabricat la primera rentadora automàtica a Europa entre els anys 1947-1948.

Com s'ha dit abans, la rentadora mecànica és força anterior. Des de mitjan segle XIX, existeixen referències històriques sobre la fabricació de rentadores de roba no automàtiques a diferents països. Com molts altres invents del segle XIX (la fotografia, el cinema...), la gènesi de l'aparell fa difícil afirmar la paternitat amb rotunditat tot i que, al respecte de la rentadora elèctrica, sembla que la historiografia concideix a assenyalar que la invenció és obra de l'enginyer nord-americà Alva John Fisher (1862-1947).²

Pel que fa a la introducció d'aquests primers aparells a l'Estat espanyol és força freqüent trobar anuncis publicitaris en multitud de publicacions al tombant del segle XIX. Així, per exemple, *La Correspondencia de España*³ publicita un aparell d'aquestes característiques de la següent manera: «*Lavadoras mecánicas perfeccionadas, grandes y prácticas, garantizadas a 70 pts.*» No es tracta en absolut d'una excepció. El diari *El Imparcial*⁴ també publica un anunci d'aquest electrodomèstic de la marca Siglo XX a un preu de 140 pessetes al comptat o que es podia adquirir a terminis.

Aproximadament, a partir de 1908 les rentadores mecàniques mogudes per vapor i de fabricació alemanya també es podien comprar a Barcelona tot i que el seu mercat sembla que va ser força limitat. N'hi havia de 9 tipus segons l'establiment al qual es dirigien (hotel, fonda, restaurant...) i es comercialitzaven sota l'eslògan «*¡Lavad vuestra ropa en casa! Usando la máquina de lavar Todo vapor.*» Segons constava a la publicitat, la compra del producte estava adreçada exclusivament a particulars.

2 CAROL, Màrius. «El electrodoméstico más valorado» a, *Historia y vida*, núm. 384 (2000), p. 12-13.

3 *La Correspondencia de España*, 20 de maig de 1903, p. 4.

4 *El Imparcial*, 4 de juliol de 1903, p. 4.

A finals dels anys 20 també era possible comprar en botigues especialitzades, neveres, aspiradores i altres electrodomèstics de fabricació estrangera a un preu encara prohibitiu per les classes populars.

Aquest panorama no era molt diferent del que hi havia en altres països europeus. Des d'un primer moment el principal problema comercial que van tenir aquests aparells va ser l'alt cost que representava la seva compra en relació amb els sous del servei domèstic, tan freqüent a les llars acomodades. A França, per exemple, el 1929 una rentadora costava 700 francs, és a dir, dos terços d'un salari obrer parisenc i una minyona guanyava 4.500 francs anuals. Tampoc a Anglaterra la rentadora va ser un enginy molt popular: el 1949 només el 4% de les llars del país en disposava.⁵

Tot i els petits avantatges que aquestes màquines podien representar respecte a la feina de fer bugada als rentadors públics o al rentador de casa pels afortunats que disposaven d'aigua corrent, els resultats no devien ser excepcionals tenint en compte la mirada irònica que algunes publicacions feien sobre l'aparell. Mostra d'aquest to humorístic és un text publicat l'any 1917 a la revista *Alrededor del mundo*⁶ que presentava les rentadores juntament amb una sèrie d'aparells no patentats com un «ajusta apetito» o una «màquina de escribir que no ataque á los nervios». I proposava un model futurista de rentadora:

Las lavadoras mecánicas como no tienen ojos ni sentido, no distinguen las partes más sucias de la ropa y lo lavan todo por igual. Conviene hacer en ellas una innovación para que se limpie con más cuidado las partes más manchadas. La innovación para arreglar este defecto consiste en hacerlas de cristal para que el que atiende el lavado vea dónde están las partes que necesitan más cuidado. Entonces, se para la máquina, se abre el depósito, se da unos restregones y se sigue el trabajo.

En el cas concret de Catalunya, l'evolució d'aquesta sèrie d'aparells va vinculada a partir de la dècada dels anys 30 amb els llibres que tracten l'electrificació de la llar i anirien en la línia de les xerrades radiades sobre aquesta temàtica. Malgrat tot, la difusió dels electrodomèstics va ser lenta tant per la inversió que requeria la compra dels aparells com

5 D. A. *Historia de las mujeres. El siglo xx. Guerras, entreguerras y postguerra*. Madrid: Tau-rus, 1993.

6 *Alrededor del mundo*, 5 de novembre de 1917, p. 363.

pel consum d'electricitat que representava fer-ne ús. Es desconeix quina família reusenca va ser la primera en posseir una màquina de rentar a la seva llar. Reus –que tradicionalment ha presumit de ser pionera en tants aspectes– no guarda record públic de la instal·lació d'aquest humil aparell domèstic. Ben al contrari, el més habitual era que les classes benestants disposessin de servei domèstic que s'encarregués, entre altres tasques, de la bugada o, en el seu defecte, de la contractació d'una bugadera professional per hores a principis del segle xx. D'aquesta manera, de les 31.300 persones que vivien a Reus el 1930 unes 418 constaven al padró municipal com a serventes o criades. En aquest mateix document oficial, cinc dones estaven inscrites com a bugaderes, fet que ens fa constatar la pervivència a la ciutat d'aquest model de feina domèstica desenvolupat per minyones. Tampoc cap minyona de principis del segle xx a Reus cita la presència de màquines de rentar a les llars burgeses on treballava durant aquella època.⁷

En canvi, als mitjans de comunicació aquesta presència sí que hi és present. A la premsa comarcal⁸ no són extraordinàries les al·lusions a aquestes màquines, però quan hi apareixen és més pels seus desavantatges que no pas pels beneficis que comportaven a les mestresses de casa.

UNA LAVADORA ELÉCTRICA Y... UN PROCESO

Es muy loable que una mujer de su casa se cuide del lavado de la ropa y que utilice una lavadora eléctrica para facilitar el duro trabajo.

Lo que no es tanto es que una buena madre de familia compre una máquina que moleste a los vecinos radiófilos cuando con muy poco gasto podría hacer desaparecer las perturbaciones.

Por esto el juez municipal de Gera (Alemania), apoyado en los textos legales y después de reconocer los vicios de la máquina, condenó a la propietaria a convertirla en silenciosa y a las costas con la amenaza de multa o prisión en caso de una nueva infracción.

7 POBLET, Laura. *Anar a servir. Les minyones del Priorat a Reus, un exemple de l'emigració rural femenina*. Falset: Arxiu Comarcal del Priorat i Carrutxa, 2014.

8 *Diario de Tarragona*, 30 de juliol de 1931, p. 2.

Caldrà esperar fins a la dècada dels anys 50 perquè a l'Estat espanyol, a poc a poc, la rentadora passi de ser un article de luxe a una màquina que va guanyant presència a les llars amb un disseny de formes elegants (línies pures, cromats brillants, superfícies pintades de blanc higiènic), que amagaven les parts mecàniques de l'aparell.

Lentament, i moltes vegades a cop de bombardeig publicitari més que de transformacions dels rols socials a l'Estat espanyol, aquesta visió sobre els electrodomèstics va anant variant i fa dècades que s'ha imposat a la vida quotidiana de les darreres generacions.

